

Luttenberg grófja is volt. Nem csodálhatjuk, ha az esküvőt is a Draskovichok braunecki várában, Stájerországban tartották. Miután felesége fiatalon elhunyt, második feleségét már a bécsi udvartartásból választotta. Maria Sophia Löbl édesanyja a horvát–magyar családból származó Rátkay Anna Katalin, de új apósa az a stájer származású Hans Christoph Löbl volt, aki 1629-től a bécsi helyőrség parancsnoka és egy ideig az Udvari Haditanács elnökének (a monarchia hadügyét irányító hivatal vezetőjének) tisztét is betöltötte!¹⁵

A Habsburg Monarchia legfelső politikai köreiből kiválóan integrálódott, tehetséges Zrínyi Miklós iránt az udvar is nagy bizalommal volt, hiszen az 1663–1664 fordulóján sorra kerülő oszmán ellenes hadjáratok során a fiatal Zrínyit nevezték ki a betegeskedő Wesselényi Ferenc országos főkapitány helyére, és egyben idegen hadakat bíztak a vezényletére. A sikeres téli hadjáratban betöltött szerepét olyan kiemelkedő kitüntetéssel jutalmazta a bécsi udvar, mint a spanyol *Aranygyapjas rend*, amelyet 1664. június 24-én nyert el, ezt azonban nem sokáig viselhette, mert ugyanazon év novemberében elhunyt.¹⁶

H. Németh István

„Csak jobbítsuk meg magunkat, szabjunk más rendet dolgainknak...”¹

Zrínyi Miklós és a kora újkori magyar társadalom jövőképe

Amikor Zrínyi Miklós (1620–1664) megszületett, a Magyar Királyság fővárosa már közel nyolcvan éve az Oszmán Birodalom kinevezett helytartójának, a budai pasának a székhelye volt. De nemcsak a fővárost, hanem az ország középkori szakrális központjait, Esztergomot és Kalocsát, a magyar katolikus egyház két érseki székhelyét, Székesfehérvárt, a hagyományos koronázó és királyi temetkezőhelyet is az Oszmán Birodalom tartotta megszállás alatt. Zrínyinek és kortársainak az oszmán hódítás következtében széthullott ország egyszerre volt adottság, és tapasztalat. Ez a folyamatosan védekező harcokra kényszerített ország adta a hétköznapi élet keretét. Amikor Zrínyi betöltötte huszonegyedik életévét, akkor már egy évszázada nem létezett az egységes Magyar Királyság. Területének jelentős részét, fontos kereskedelmi és kulturális központokkal, valamint az ország éléskamrájának számító legfontosabb mezőgazdasági területeket jelentő déli vármegyékkel, mint Bács, Bodrog, Szerém, Torontál, Temes, Krassó és Szörény, együtt az Oszmán Birodalom hódította meg. A nyugati és az északi vármegyék, megtartván a Magyar Királyság elnevezést, a Habsburgok dinasztikus birodalmának védőernyője alá kerültek.² Kelet-Magyarország

15 Pálffy Géza: Költő és hadvezér? Hadtörténelmi Közlemények 127. 2014. 867–880., 876.

16 Uo. 873.

1 Zrínyi Miklós: Az török áfium ellen való orvosság, avagy az töröknek magyarral való békessége ellen antidotum. In Zrínyi Miklós prózai művei. Főszerk.: Klaniczay Tibor. Szerk.: Kovács Sándor Iván. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1985. 217.

2 Pálffy Géza: A Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia a 16. században. Magyar Történelmi Emlékek Értekezések MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest, 2016.

pedig a hajdani erdélyi vajdaság területével együtt önálló fejlődési utat járt be. Zrínyi és kortársai számára az Erdélyi Fejedelemség egyszerre jelentett kulturális kontinuitást a török előtti Magyarországgal, valamint politikai és felekezeti törésvonalat. Erdély ebben a korszakban lett a magyar politikai diskurzus kitörölhetetlen része.³ Mindez ráadásul úgy, hogy sem Zrínyi Miklós, sem pedig kortársainak jelentős része egész életében sohasem járt Erdélyben vagy a régi Magyar Királyság keleti vármegyéiben, miközben Itália vagy a nyugati államok egyetemi és kulturális központjait szinte kötelező érvénnyel látogatták a fiatal magyarországi arisztokraták.⁴

Száz év hosszú idő. Hagyományok veszhetnek el, kultúrák alakulhatnak át, a politikai gondolkodást, a magánélet kereteit adó paradigmák tűnhetnek el, illetve szülehetnek meg.⁵ Magyarország társadalma a kora újkorban két, jól definiálható paradigma mentén jellemezhető: a kontinuitás és a túlélés.

A középkori Magyar Királyság politikai kontinuitását a kortársak sohasem kérdőjelezték meg. Mind a Királyi Magyarország, mind az Erdélyi Fejedelemség politikusai még az egymással konfrontálódó politikai döntéseiket is igyekeztek visszavezetni az egységes Magyar Királyság időszakában hozott törvényekre, társadalmi konszenzusokra. A politikai és közigazgatási intézményrendszert Erdélyben, a Királyi Magyarországon, sőt, még az Oszmán Birodalom által elfoglalt területeken, közismert nevén a Hódoltságban is igyekeztek megőrizni.

A katolikus egyház fenntartotta a menekült püspökségeket, ahogy a vármegyei igazgatás a menekült vármegyei adminisztrációnak is új helyeket jelölt ki. A protestáns egyházak, elsősorban a református egyház pedig magától értetődő módon építette ki egyházi szervezetét a hódoltsági területeken. A politikai intézményrendszer kontinuitása pedig megkérdőjelezhetetlen volt a magyar társadalom számára. A Habsburg uralkodók ugyan időről időre kísérletet tettek a magyar közigazgatási és politikai struktúra átalakítására, azonban ezek a próbálkozások egészen a korszak végéig nem jártak tartós sikerrel.⁶

---

3 *Nagy Levente*: Zrínyi és Erdély. Argumentum Kiadó, Budapest, 2003; *R. Várkonyi Ágnes*: Európa Zrínyije. Válogatott tanulmányok. Ebben: „Koronánk egyik legszebb boglára Erdély”. Argumnetum Kiadó, Budapest, 2010. 152–172.; *Várkonyi Gábor*: Útközönpályán. Wesselényi Ferenc nádor állásfoglalása II. Rákóczi György erdélyi fejedelem politikájáról, 1658. In Hábóruk, alkotások, életutak. Tanulmányok a 17. század közepének európai történelméről. Szerk.: *Viskolcz Noémi–Tringli István–Kunt Gergely–Nagy Gábor–Sz. Halász Dorottya*. Miskolci Egyetemi Kiadó, Miskolc, 2019. 172–179.

4 Külön kutatást érdemelne a Magyar Királyság és az Erdélyi Fejedelemség kapcsolatának vizsgálatában a személyes utazások, találkozások feltárása. Melyek voltak azok a családok, akik valós és nemcsak virtuális – ezen a korabeli levélváltásokat értem – kapcsolatban álltak erdélyi családokkal. Legyen ez akár közéleti, politikai vagy magánjellegű kapcsolattartás.

5 Írásomban a paradigma fogalmán az adott társadalomban meghatározott időszakban – kronológiailag definiálható korszakhatárok között – tapasztalható és értelmezhető mentalitás, társadalmi tudat, valamint a társadalom működését meghatározó értékrend egymással szorosan összekapcsolódó szövetét értem. Adott korszakhatáron belül a társadalom több paradigmával is rendelkezhet, melyek egymással érintkezve meghatározhatják a társadalom fejlődését, jövőképét. A paradigma fogalmáról a tudományelméletben: *Hidég Éva*: A paradigma a tudományelméletben és a társadalomtudományi kutatásokban. Budapesti Corvinus Egyetem Jövőkutatói Tanácsék, Budapest, 2005; <http://unipub.lib.uni-corvinus.hu/400/1/jovelm14.pdf> utolsó elérés: 2020. 05. 15. 21:42.

6 Erre csak egy példa a nádori hivatal kora újkori története. Nádasdy Tamás nádor halála után, 1562-től egészen 1608-ig, Illésházy István nádorrá választásáig nem volt nádora az országnak. Majd a XVII. században éppen Illésházy Istvánnal kezdődik az a korszak, amelyben a nádorok politikai szerepe rendkívül fontosá válik. Thurzó György, Esterházy Miklós, Pálffy Pál vagy Wesselényi Ferenc személyében olyan nádorok állnak az ország élén, akik a kor európai elvárásait is figyelembe véve igyekeztek „modernizálni” a nádori hivatalt. Wesselényi 1667-es halála, majd a róla elnevezett szervezkedés felszámolása (1670) után 1681-ig nem választottak nádort, azonban az ország kormányozhatóságának érdekében a Habsburg-adminisztráció visszatért a nádori hivatal további működtetéséhez.

A politikai intézményrendszer egyik legfontosabb eleme, a rendi gyűlés éppen Zrínyi Miklós pályafutása során teljesedett ki a hároméves ciklusokban megtartott országgyűlések formájában. Ezt a politikai kontinuitást a kultúra, a középkori Magyar Királyság kulturális értékeihez, identitásához való ragaszkodás egészítette ki.

A kora újkori magyar társadalom másik, rendkívül összetett, paradigmaként értelmezhető, a mentalitásban és az életmódban is kimutatható, társadalmi rétegeket összekötő értékrendje, talán mondhatom: életfilozófiája, a „vitézség” a túlélést szolgálta. A vitéz, a kora újkori idealizált katona a későbbi évszázadokban, részben a historizáló, romantikus történetírásnak is köszönhetően, nemzetkarakterológiai típusá fejlődött.⁷

Zrínyi Miklós, a törökverő nagy hadvezér, rézmetszet (Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok)

*es ez vilaggal koroskent az io körösztiennec hadakozni: vgyan ez vilag szerent es az pogan ellenseggel illic tusakodni, ellene allani, öröc életöt nyerni.*⁸ Zrínyi száznyolc évvel később, 1662-ben titkárának, Vitnyédi Istvánnak tizenkét katonája hősie ellenállását és többségük halálát Tinódihoz hasonló indíttatásból írta le: „*Én bizony méltónak ítélem őket arra, hogy belekerüljenek ennek a nemzedéknek történelmébe és krónikáiba.*”⁹ A hősie ellenállás Tinódinál és Zrínyinél is egyet jelent az örök élettel. Vallási értelemben a törökkel szemben életét áldozó katona üdvözülni Tinódinál és Zrínyinél is. Sokszor és sokat idézték Zrínyi eposzáinak záró strófáit:

7 Példaként álljon itt Takáts Sándor munkásságának néhány darabja, aki több művében is idealizált képet festett a kora újkori „vitézek” életformájáról: Komáromi daliák a XVI. században. Budapest, 1909; A török–magyar bajviadalok. Budapest, 1913; Rajzok a törökvilágból. I–IV. Budapest, 1915–1928; Régi magyar kapitányok és generálisok. I–II. 1922–1928 stb.

8 Tinódi Lantos Sebestyén: Cronica. Coloswar, 1554. (Bevezető.) Hasonmás kiadás, Akadémiai Nyomda, Budapest, 1959.

9 Zrínyi Miklós levele Vitnyédi Istvánnak, 1662. In Régi magyar levelestár (XVI–XVII. század). Magyar Hírmondó, Magvető Kiadó, Budapest, 1981. 175.

A vitézi életforma, a hazát, a keresztény kultúrát önfeláldozóan védő katona alakja a kora újkori társadalmat vertikálisan is összetartó, etnikumra, felekezetre való tekintett nélkül a magyarországi társadalom identitásában a kontinuitástudat mellett a legfontosabb megtartó erő volt. Talán ez volt az az ideológiai elem, amely a XVI. századi kialakulása után másfél évszázadon át változatlan formában volt jelen a magyar társadalomban. Tinódi Lantos Sebestyén a *Krónika* előszavában a következőket írja: „*Ez ielön valo könyuetskét szörzeni nem egyebert gondolom, hanem hogy az hadakozó, bay viuo, varac varasoc ronto, es varban szorult Magyar vitezökneec, lenne tanusag, üduesseseges tisztösségös meg maradasokra, az pogan ellensegneec mimodon ellene alhassanac es hadakozyanac: mert mint illic lelöc szerént az ördöggel testel*

„Nem mer az nagy Bánhoz közel menni senki,
De Janchár golyóbis zrinit földre veti,
Mellyébe ez esett, más homlokát üti,
Vitézivel együtt az földre fekteti.

Angyali légió ott azonnal leszáll,
Dicsérik az Istent hangos muzsikával,
Gábrriel Bán lelkét két tized magával,
Földrül felemeli gyönyörű szárnyával,

És minden angyal visz magával egy lelket,
Isten eleiben így viszik ezeket,
Egész angyali kar szép muzsikát kezdett,
És nekem meghagyás szómnak tegyek véget.”¹⁰

Zrínyiről történészek és irodalomtörténészek számtalanszor leírták, hogy irodalmi életműve, politikai és hadtudományi elméleti munkássága páratlan egységet alkot.¹¹ Ennek a rendkívül fegyelmezett és egységes gondolkodásnak a gyökerei a kontinuitás és a túlélés paradigmáiban lelhetők meg. Bár Zrínyi soha nem járt Budán, nem látta a magyar királyok palotáját, nem rendelkezett semmiféle személyes tapasztalattal, emlékkel az egységes Magyar Királyságról, mégis olyan erővel idézte meg az oszmán hódítás előtti országot, mint ahogy a XVI. századi nemzedékek tagjai közül sem sokan. Ebben természetesen történeti érdeklődése, olvasottsága csak segítette.

„Ilyen vala azért a mi királyunk, melynek emlékezete örökéig lészen a magyaroknál és kívánsága ennek a vitéz hollónak. Sakeselyüket kergetett, és azoknál magasabban járt. Vitézséggel, serénységgel, untalan szorgalmatos fáradsággal őket senki meg nem győzte. Az ő udvara Mars oskolája volt, az ő tekintete oroszánt hasonlított, az ő állandósága és hadi tudománya mindent meghaladott, az ő jóságáért a föld jól termett, az Isten reánk kegyelmesen nézett, és az egész ország világ előtt tündöklő volt.”¹² Zrínyi metaforái Mátyást királyt és vele a Magyar Királyságot Európa vezető hatalmai között helyezték el. A király, a holló sakeselyüket kergetett, utalás a császári szimbólumra, valamint a többes szám a török „császárt” és a német-római császárt jelenti, valamint „... azoknál magasabban járt” pedig egyszerre jelzi az erőt és a civilizációs felsőbbrendűséget is. Rendkívül erős kifejezése ez a Mátyás-kori Magyarországgal való tudatos kontinuitásnak. Mátyás udvara „Mars oskolája volt”, mondja Zrínyi. Ez a mondat a túlélésért küzdő magyarság számára egyet jelentett a vitézi értékrenddel. Az elmélkedésekben Mátyás királyt folyamatosan olyan jelzőkkel jellemzi, amelyek Zrínyi saját korában egyértelműen a vitézekre alkalmaztak: bátorság, kitartás, okos megfontolás, példamutatás. „Az ilyen király csinál maga alattavalóiból vitézeket, a maga példájával felszer-

---

10 Zrínyi Miklós: Adria tengernek Syrenaja, Bécben, 1651; Obsidionis Szigetianae. Pars decimaquinta. Hasonmás kiadás, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980. 106–108.

11 A Zrínyi-kutatás legfontosabb szakirodalmának még áttekintése is önálló tanulmány keretein belül lenne lehetséges. A legfrissebb kutatásokat az alábbi kötet összegzi: Határok fölött. Tanulmányok a költő, katona, államférfi Zrínyi Miklósról. Szerk.: Bene Sándor–Fodor Pál–Hausner Gábor–Padányi József. Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest, 2017; A Zrínyi-kutatás rövid összegzését lásd: Uo. Bene Sándor: Szírének a térképen. Zrínyi Miklós, Zrínyi Péter és az irodalomtörténet földrajza: 37–78.

12 Zrínyi Miklós: Mátyás király életéről való elmélkedések. In Zrínyi Miklós prózai művei. Zrínyi Könyvtár. I. Főszerk.: Klaniczay Tibor. Szerk.: Kovács Sándor Iván. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1985. 204.

Mátyás király XVII. századi ábrázolása, Nádasdy Mausoleum, 1664 (Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok)

kenti az alvókat és felébreszti a szunnyadókat.¹³ Ezeket a tulajdonságokat Zrínyi számtalan írásában megismételte, mert a vitézség paradigmája volt a túlélés záloga.

A XVII. század szimbolikus gondolkodásában külön helye volt Mars istennek.¹⁴ Nemcsak az irodalmi művek allegóriái között jelent meg, hanem a hétköznapi magánlevelekben is gyakran felbukkant az alakja. Ennek egyik legszebb példája a Zrínyivel is szoros kapcsolatban álló Wesselényi Ferenc nádor Batthyány Ádámnak írt levele: „Mars zászlója alatt forgók nyerik el az pályát [nyernek, érvényesülnek] in hoc saeculo [ebben a században], s úgy látom mindenkor böcsösebb volt az véres kard, mint az Pallas ékesen szóló és író pennája.”¹⁵ A korszak háborús hétköznapijait ennél szebben nem is lehetett volna jellemezni. Mars hadisten átszötte a kor gondolkodását, jelen volt a levelezésekben, a nemzet összefogását szorgalmazó politikai iratok, röplapok, kiáltványok allegorikus fordulataiban. Hadizászlókra hímezve pedig ott lobogott a csatába induló katonák előtt. (Ehhez lásd jelen számunk hátsó borítóján található hadizászlót – A szerkesztő.)

Zrínyit kortársai, pontosan nem tudjuk mikortól, de „Mars Hungaricusnak”, a magyar Marsnak tekintették.¹⁶ Tőle sem volt idegen, hogy Mars követőjének ábrázolja magát, vagy egyenesen azonosuljon Marssal. A *Syrena*-kötet olvasókhöz szóló bevezetőjének végén így írt: „Írtam szerelemről is, de csendesesen, nem tagadhatom, hogy olykor az is nem bántott, osztán nem egyenetlen az szerelem vitézséggel. Abból a versből tanultam: In galea Martis nidum fecere columbae, Apparet Marti quam sit amica Venus.”¹⁷ Zrínyi Mátyás udvarát Mars udvarával azonosította és ezért tekintette tanulóiskolának, ezzel nem egyszerűen történelmi példát adott kortársai számára, hanem a széthullás előtti Magyarország kiemelkedően sikeres korszakával is megteremtette a kapcsolatot.

Zrínyi számára a történelmi kontinuitás nem merül ki a XVI. században megszülető Mátyás-kultusz elemeinek az átvételével és továbbgondolásával. Ő a magyar történelem teljességét igyekezett megragadni. Természetesen nem krónika- vagy történetírói módszerekkel. Mind a kontinuitás, mind a túlélés paradigmái erőteljes érzelmi elemekkel kifejtve és meg támogatva jelentek meg munkáiban, de még közéleti levelezésében is.

A Mátyás-kultusz mellett a magyar állami és kulturális identitás legerősebb eleme Szent Lászlóhoz kapcsolódott. A Szent László királyhoz fűződő hagyományok ráadásul sok-

13 Uo. 198.

14 A korszak szimbolikus gondolkodásról: R. Várkonyi Ágnes: A rejtőzködő Murányi Vénus. Helikon Kiadó, Budapest, 1987; ebben Márssal társalkodó nemzet: 173–183.

15 Wesselényi Ferenc Batthyány Ádámnak, Jolsva, 1656. február 2. MNL OL Batthyány család levéltára P 1314, 51371. sz. Az idézett szöveget a mai helyesíráshoz igazítottam.

16 R. Várkonyi Ágnes: A rejtőzködő Murányi Vénus. Helikon Kiadó, Budapest, 1987. 173.

17 Zrínyi Miklós: Adriai tengernek Syrenaja. Bécben, 1651; Az olvasónak. Hasonmás kiadás, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980. A latin epigramma fordítása: „Mars sisakjában fészket raktak a galambok, Megtetszik ebből, mennyire szereti Marsot Vénusz.” Zrínyi Miklós Összes Művei. I. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1958. 689.

kal távolabbi múltba gyökereztek. Az Árpád-kortól az Anjou-házi uralkodók, Luxemburgi Zsigmond udvarán át vezetett egészen a XVII. századig a szent király tisztelete. Várad pedig az egyetlen olyan kultikus királyi temetkezési hely, amely még a XVII. században is elérhető volt.¹⁸

Szent László király tisztelete különös módon kötötte össze a XVI. században szétszakadt magyarságot. Erdélyben egészen a reformáció megjelenéséig katolikus templomok leggyakoribb ábrázolásai között Szent László legendájának motívumait találjuk meg. A protestáns egyházak megjelenésével sok helyen eltűntek, lemeszelték ezeket a képeket, de a népi kultúrában máig megfigyelhető módon tovább éltek a szent király tetteinek legendás motívumai.¹⁹ A Habsburg-dinasztia királyai által uralt országrészben ezzel szemben Szent László kultusza az elitkultúra része lett. Egyetlenegy korszakban sem készült annyi méltatás, emlékbeszéd Szent Lászlóról, mint a XVII. században.

Ennek hátterében egy egyszerű egyetemtörténeti tény áll. Az 1365-ban alapított bécsi egyetem négy nemzetre oszlott: a natio Austriae az osztrák, a natio Hungarica a magyar, a natio Saxonica a szász és végül a natio Rhensium a rajnai volt az a négy nemzet, amely a bécsi egyetemet alkotta. Minden nemzet egy-egy szentet választott pártfogóul, így 1404-től bizonyíthatóan a bécsi egyetem magyar, pontosabban a Magyar Királyság területéről érkező hallgatói Szent László védnöksége alatt végezték tanulmányaikat.²⁰ Június 27-e, a szent király halálának napja, a László-nap így a magyar nemzet (natio Hungarica) ünnepe lett Bécsben.²¹

Szent László király XVII. századi ábrázolása, Nádasdy Mausoleum, 1664 (Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok)

18 Zrínyi Miklós még éppen megéri Várad 1660-ban bekövetkezett pusztulását, mellyel az utolsó jelentős szakrális központ, Szent László, Luxemburgi Zsigmond királyok temetkezési helye is az Oszmán Birodalom uralma alá került.

19 Szent László király történeti és népi hagyományokban megőrzött kultuszáról a közelmúltban megjelent legteljesebb összefoglalást Magyar Zoltán katalógusa adja. *Magyar Zoltán: A magyar történeti mondák katalógusa. IIA. Hősök, történelmi személyek. Nemzeti hősök.* Kairosz Kiadó, Budapest, 2018. D1–220. Szent László király: 103–188. Ezen belül a legismertebb Szent László-legendaciklus, vagy a kerlési kaland (D11–20. 104–109.) a moldvai csángóktól Erdélyen át Észak-Magyarország (ma Szlovákia) számos vármegyéjében jelen volt és ma is jelen van.

20 A középkori nemzet (natio) természetesen nem egyezik meg a modern értelemben vett nemzet fogalmával. A natio Hungarica tagjai voltak a Magyar Királyság területén élő etnikai, valamint az önálló nyelvi és kulturális identitással rendelkező csoportok, mint például a szászok, szlovákok, horvátok, lengyelek, románok stb. Szent László király kultuszáról közel sem a teljesség igényével: *Athleta Patriae. Tanulmányok Szent László történetéhez.* Szerk.: *Mezey László.* Szent István Társulat, Budapest, 1980; *Madas Edit–Horváth Zoltán György: Középkori prédikációk és falképek Szent László királyról.* Budapest, 2008.

21 A XVII. századi Szent László-beszédekről: *Szörényi László: A Bécsi Egyetem magyar nemzetének, azaz a natio Hungaricának a 17. században tartott, Szent László tiszteletére elmondott beszédei;* http://real.mtak.hu/43142/1/A_BecsiEgyetem.pdf; utolsó elérés: 2020. 05. 18. 13:18; *Farkas Zsuzsanna Krisztina: A Bécsi Egyetem szent László-orációi a 17. században;* [https://www.academia.edu/38929826/A_becsi_egyetem_szent_laszlo-oracioi_a_17_szazadban_Saint_Ladislaus_Day_Orations_at_the_University_of_Vienna_in_the_17th_century_](https://www.academia.edu/38929826/A_becsi_egyetem_szent_laszlo-oracioi_a_17_szazadban_Saint_Ladislaus_Day_Orations_at_the_University_of_Vienna_in_the_17th_century_utolso_elérés:) utolsó elérés: 2020. 05. 17. 13:31.

1634. június 27-én, a tizennégy éves Zrínyi Miklós volt az ünnepség szónoka. *„Hát tartás velem jámbor Tanács, és mert most velem együtt vallásos hévvel mindannyian erre a szentre, a termékeny éghajlatú magyar táj és föld szentséges fejedelmeinek eme áldott csillagára áldozatok türelmeteket...”*²² A termékeny magyar táj a középkori Magyar Királyság elfogadott allegorikus megfelelője. Oláh Miklós *Hungáriájában*²³ már kiforrott formában jelenik meg a termékeny föld, a természeti kincsekben gazdag ország képe, amely egyaránt jelenti a jótékony isteni áldást az arra érdemesek számára, illetve a magyar kultúra értékőrző és értékkeremtő erejét. A Zrínyi által elmondott Szent László-beszéd szerzősége még nincs pontosan tisztázva. Nem tudjuk, hogy az ismert szöveg mennyiben adja vissza a diák Zrínyi Miklós önálló gondolatait vagy tanárának, mentorának a szellemiségét kell keresnünk benne?²⁴ R. Várkonyi Ágnes feltételezi, hogy Zrínyi pártfogója, Pázmány Péter lehetett az a szellemi vezető, aki a beszéd elkészítése közben hatással lehetett annak tartalmára.²⁵ Az uralkodói és katonai érdemeket hangsúlyozó beszéd tartalmi elemei Zrínyi későbbi munkáiban és leveleiben is fel fognak bukkanni. Ahogy később Mátyás király jellemzése során itt is a katonai, vitézi értékek a fontosak: *„... mert László úgy állt előttünk, mint valami roppant erős gyökerekkel kapaszkodó cédrus, hogy a mindenfelől támadó ellenség őrző rohamát ne csak kiállja, hanem vissza is verje, királyi erényeinek lombozata oltalmában viruló csúcsát a gögös ellenség úgy ostromolta, hogy önhittsége nem dagadt tovább, hanem felpöffeszkedve szétpukkad, és e cédrusnak ütközve hirtelen teljesen tönkrement.”* Erő, bátorság, harcmodor, vagyis harcban való jártasság, haditudomány olyan jellemzői Szent László királynak, amelyek Zrínyi közéleti és haditudományi gondolataiban is vissza fognak térni. *„Ó, erény ritka magassága! Ó, kiemelkedő bátorság! Ó, erő, mely már nemcsak az ország gyarapításában, védelmezésében fáradhatatlan, hanem az egész kereszténységnek is oltalmazója!”* Szent László királynak az egész kereszténység oltalmazójaként való jellemzése szorosan egybevág a kora újkori magyar társadalom identitásának egyik legfontosabb elemével, a kereszténységet védő és oltalmazó vitézi mentalitással. Balassi Bálint ugyanezt a gondolatot így fogalmazta meg:

*„Ó, én édes hazám, te jó Magyarország,
Ki kereszténységnek viseled paizsát,
Viselsz pogány vérrel festett éles szablyát,
Vitézlő oskola, immár Isten hozzád!”*²⁶

Zrínyi pedig a *Szigeti veszedelemben* írta:

---

22 *„Lászlónak szentelve, aki most szent az égiek körében, a keresztény időszámítás ezerkilencvenötödik évében a halandók között Magyarország királya volt. [...] Ajánlotta és elmondotta az előkelő úr, Miklós László úr, Zrin örökös grófia, Csáktornya stb. ura, a szent császári és királyi felség magyarországi főlovászmestere stb., a retorika évfolyam hallgatója. [...] 1634. évében, június 27. napján.”* Fordította: Kulcsár Péter. In Zrínyi Miklós Prózai Művei. Zrínyi Könyvtár. I. Főszerk.: Klaniczay Tibor. Szerk.: Kovács Sándor Iván. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1985. 449–460. A beszédből való idézetekre a továbbiakban nem fogok külön hivatkozni.

23 Oláh Miklós: *Hungria* (1536); <http://mek.niif.hu/06000/06072/html/index.htm>; utolsó elérés: 2020. 05. 16. 22:20.

24 R. Várkonyi Ágnes: *„A Királyi cédrus“*; Zrínyi Miklós beszéde Szent Lászlóról. Arrabona Múzeumi Közlemények 46. sz. Győr, 2008. 1.

25 A beszédet legutóbb Farkas Zsuzsanna Krisztina elemezte részletesen. *Farkas Zsuzsanna Krisztina* i. m.

26 Balassi Bálint: *Hatvanhatodik*. Összes költeményei; <https://mek.oszk.hu/00600/00609/00609.htm>; utolsó elérés: 2020. 05. 16. 22:31.

„Mindenfelől ránk néz az nagy keresztyénség,
Mi vitéz kezünkön van minden reménség,
Soha még mireánk nem jött rut szégyenség,
Azért rakva hirünkkel föld, tenger és ég.”²⁷

Zrínyi Miklós életművéből, legyen szó irodalmi vagy közéleti, hadtudományi munkákról, két rendkívül erős eszme- vagy gondolati rendszer olvasható ki (nevezzük ezeket paradigmáknak), amelyek egymáshoz is szorosan kapcsolódtak. Az első az oszmán hódítás előtti Magyar Királyság európai mértékkel mérve is jelentős hatalmi és kulturális hagyományainak a fenntartása. E kontinuitástudat fontos része volt az ország európai kapcsolatrendszerének a hangsúlyozása. Zrínyi számára megkérdőjelezhetetlen volt az európai nemzetek között egyenrangú Magyar Királyság létezése. Kétségtelen, hogy az önállóságát elvesztő, részekre szakadt Magyar Királyság közéleti szereplői számára a múlt ad tartást, a múlt értékrendje jelenti azt a biztos alapot, amire támaszkodhatnak. Identitásuk legfontosabb alapja a múlt. Nagyon fontos kérdés, hogy a múlt, a történeti ismeret és emlékezet hogyan segít élni, túlélni a jelenben és hogyan lehet belőle lépcsőfokokat építeni a jövő felé? Zrínyi Miklós és kortársainak a Magyar Királyság történeti múltját felemlegető gondolatrendszere nem akadályozza-e a reális jövőkép kialakítását? Metaforák és szimbólumok rejtik a múltbeli, de a jelenben is vágyott Magyar Királyság képzetét: termékenység, gazdagság. Az országot erős és bátor uralkodók megfontolt kormányzása irányította. A múlt, a történelem sajátos, de szigorúan tudatos berendezése a XVII. századi magyar politikai gondolkodás alaptétele, paradigmája lett.

R. Várkonyi Ágnes mindezt nagyon világosan így foglalta össze: „... a szimbólumok határozott programba rendeződött együtteséről lesz szó...”²⁸ Zrínyi teljes életművét lehet úgy értelmezni, hogy a Magyar Királyság XVI. században felbomlott, felosztott részeit újra egyesítve létrehozuk a múltat, pontosabban az identitásunkban és emlékezetünkben megőrzött múltbeli Magyar Királyságot. A múlt, mint jövő?

Természetesen ez így nem igaz, bár rendkívül hatásos lenne a kora újkori magyar társadalom jövőképét ezzel a talányos kérdésnek álcázott állítással befejezni.

Zrínyi ennél sokkal kifinomultabb. Lehet azzal érvelni, hogy munkásságából szinte teljesen hiányoznak olyan koncepcionális tervezetek, amelyek az államigazgatás, a gazdaság vagy éppen az igazságszolgáltatás modernizálását céloznák. Nincs társadalmi programja a kora újkori magyarországi társadalom számtalan konfliktusának a feloldására. Nem is biztos, hogy ezt számon kérhetjük rajta. Azonban egy valamit biztosan tudott, és ez a változásban, a jó irányba való fejlődésben való bizonyosság. A jó vitéz, ezt már Balassi óta tudjuk, képes a változásra, képes fejlődni. Balassi, ahogy tette ezt később Zrínyi is, a szerelmi szimbolikában rejtette el a jó vitéz ismérveit: „Kinek, ím megírom, hogy esmérje, ha nem tudja az jámbor: az szerelem azért semmi nem egyéb, hanem egy igen nagy kívánság, melylyel igyekezünk nemcsak személyét, hanem minden jó kedvét is megnyerni annak, azkinek mindenen felett szolgálni, engedni s kedveskedni igyekezünk. Mely indulat az ifjú embernek gyakorta sok jóknak oka, mert ha részeges, elhagyja az részegséget, csak azért hogy az józansággal inkább kedvét lelhetné szerelmének, s tisztességes volta miatt gyűlölségben ne essék

27 Szigeti veszedelem. 5. ének. 24.; <https://mek.oszk.hu/01100/01137/01137.htm>; utolsó elérés: 2020. 05. 16. 22:35.

28 R. Várkonyi Ágnes: Az egység jelképei a megosztottság másfél évszázadában. In „Kard és koszorú”. Ezer év magyar uralmi és katonai jelképei. Szerk.: Hausner Gábor–Kincses Katalin Mária–Veszprémy László. Hadtörténeti Múzeum Értesítője. Acta Musei Militaris in Hungaria 4. Budapest, 2001. 59–76.

nála. Ha gondviseletlen s tunya, ottan tisztán jár, frissen, szépen, s mindenre gondvisel, hogy meg ne jegyezze s gyűlölje az szeretője, ha undok s mocsokosan viseli magát. Ha pedig tompa elméjű, ottan elmélkedik, mint járjon s mint szóljon, szép verseket szerezzen, kivel magának szeretőjénél kedvet lelhesse. Az félékent pedig mi teszi bátorrá, midőn csak egy szemben lételeért vagy egy távol való beszélgetésért is oly veszedelemre, szerencsére ereszti magát, ki életében s tisztességében jár? Ha azért ilyen az jó szerelem, hogy erőseket bátorít, bolondokat eszesít, resteket meggyorsít, részegyet megjózanít, miért alázzuk, szidalmazzuk szegént? Én bizon nem ugyan! Sőt követem mindholtig, mint jó oskolamesteremet...”²⁹ A jó vitéz a szerelmes tulajdonságaival rendelkezik: gyávából bátor, butából okos, tunyából szorgos ember lesz. A Szigeti veszedelem hősei szintén felnőnek a feladathoz. Ez az a változás, amire Zrínyi sarkall. Jobbítsuk magunkat, szabjunk új rendet dolgainknak. Zrínyi tudatosan vállalja az őrt álló szerepet, akinek az a feladata, hogy változásra buzdítsa a gondjaira bízottakat: „Egyedül legyek-e én őrállód, vigyázód, ki megjelentsem veszedelmedet? Nehéz ugyan ez a hivatal nékem, de ha az Isten az hazámhoz való szeretetet reám tette, imé kiáltok, imé üvöltök: hallj meg engem, élő magyar, ihon a veszedelem, ihon az emésztő tűz!”³⁰

Zrínyi jövőképe a változás, a bizonyosság, hogy a magyarországi társadalom képes a változásra. A változásra való hajlandósághoz van szükség az eszményített múlt felidezésére és a túlélést biztosító vitézi mentalitás paradigmáira.

Várkonyi Gábor

A kétszáz éve született Klapka György emlékezete

Lapunk, a *Honismeret* régi hagyománya, hogy ha közösségünknek, a magyar nemzetnek a történelmében nevezetes szerepet játszó nők és férfiak kerek évfordulóihoz érkezünk, akkor rövid írásban megemlékezünk róluk és említésre érdemes tetteikről. A „nagy idők” egyik világhírű szerző egyénisége, a „komáromi hős”, a 200. születésnapját ünneplő Klapka György (1820–1892) honvéd tábornok életútját most kissé rendhagyó írásban idézzük fel.

A Magyar Televízió képernyőjén 1987 és 2001 között jelentkezett Ráday Mihály és Katona Tamás műsora: *Az 1848/1849-es forradalom és szabadságharc emlékhelyei*. A minden év március 15. és október 6. táján vetített filmekben a két alkotó bemutatta azokat az épületeket, táblákat, szobrokat, sírokat, amelyek máig őrzik a 48-as nemzedék kiemelkedő tagjainak jó emlékezetét. Ráday Mihály kamerája járta körbe a helyszíneket a Kárpát-medencében, továbbá Közép-, Dél- és Nyugat-Európa, sőt, Kisázsia és az észak-amerikai kontinens tájain, majd a stúdióban együtt kommentálták a felvételeket Katona Tamással. A városvédő a történetileg fontos kulturális örökség gondos őrzésére, megfelelő karbantartására buzdított, a történész pedig jóízűen elmesélte, mit is cselekedtek hajdanában azok a hölgyek és urak, akikre tetteik helyszínein is emlékeznünk illik. A Corvina Kiadó azután úgy döntött,

29 Balassi Bálint: Szép magyar komédia. Prológus; <https://mek.oszk.hu/00600/00610/00610.htm>; utolsó elérés: 2020. 05. 18. 17:48.

30 Török áfium ellen való orvosság... i. m.